

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

וְגַם אֶתְּהָ יִדְעֶתָ אֶתְּ אֲשֶׁר עָשָׂה לִי

הרב יוסף כרמל, ראש כולל 'ארץ חמדה'

הפטרת פרשת ויחי עוסקת בצוואתו של המלך דוד. בצוואה נתן דוד לשלמה, בנו הצעיר, הדרכות כלליות וכמה הוראות מעשיות. אחת מהן נגעה ליואב בן צרויה, בן אחותו הנאמן של דוד המלך, שליווה אותו לאורך כל הדרך. הלשון שנקט דוד אומרת דרשני: "וְגַם אֶתְּהָ יִדְעֶתָ אֶתְּ אֲשֶׁר עָשָׂה לִי יוֹאֵב בֶּן צְרוּיָה אֲשֶׁר עָשָׂה לְשֹׁנֵי שָׂרֵי צְבָאוֹת יִשְׂרָאֵל לְאַכְנֹד בְּךָ גַּר וְלַעֲמֹשָׂא בְּךָ יְהוָה וַיְהִיגֶם וַיִּשָּׂם דָּמִי מִלְחָמָה בְּשָׁלֹם וַיִּתֶּן דָּמִי מִלְחָמָה בְּחַגְרָתוֹ אֲשֶׁר בְּמַחְנֵי וַיִּבְנֶעְלוּ אֲשֶׁר בְּרַגְלָיו: וְעֵשִׂיתָ כְּחֻמְתְּךָ וְלֹא תוֹרֵד שִׁיכְתוּ בְּשָׁלֹם שְׂאֵלִי" (מלכים א' ב' ה-ו). (בחמדת ימים לפרשת ויחי תשס"ז, עסקנו בהסבר הביטוי דמי מלחמה בשלום).

בדברינו השבוע נשתדל להסביר את הרישא של דבריו.

עיון בפסוקים מוכיח כי דוד האשים את יואב בשני מעשים.

הראשון: "וְגַם אֶתְּהָ יִדְעֶתָ אֶתְּ אֲשֶׁר עָשָׂה לִי יוֹאֵב בֶּן צְרוּיָה".

השני: "אֲשֶׁר עָשָׂה לְשֹׁנֵי שָׂרֵי צְבָאוֹת יִשְׂרָאֵל לְאַכְנֹד בְּךָ גַּר וְלַעֲמֹשָׂא בְּךָ יְהוָה וַיְהִיגֶם וַיִּשָּׂם דָּמִי מִלְחָמָה בְּשָׁלֹם וַיִּתֶּן דָּמִי מִלְחָמָה בְּחַגְרָתוֹ אֲשֶׁר בְּמַחְנֵי וַיִּבְנֶעְלוּ אֲשֶׁר בְּרַגְלָיו: וְעֵשִׂיתָ כְּחֻמְתְּךָ וְלֹא תוֹרֵד שִׁיכְתוּ בְּשָׁלֹם שְׂאֵלִי" (מלכים א' ב' ה-ו).

עיון נוסף בפסוקים המתארים את הביצוע – קיום הצוואה, מגלה דבר מעניין. שלמה המלך פנה אל בניהו בן יהוידע שהוציא את הדברים אל הפועל:

"וַיֹּאמֶר לוֹ הַמֶּלֶךְ עָשָׂה כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר וַפְּגַע בּוֹ ... אֲשֶׁר פָּגַע בְּשֹׁנֵי אַנְשֵׁים צְדִיקִים וְטָבִיבִים מִמֶּנּוּ וַיְהִיגֶם" (שם, לא-לב)

הסעיף הראשון בכתב האישום נעלם. ננסה להסביר מה פשר הביטוי "אֲשֶׁר עָשָׂה לִי".

במדרש תנחומא ובעקבותיו ברש"י מצינו "מה עשה לו את מוצא בשעה שכתב דוד ליואב הבן אוריה אל מול פני המלחמה וגוי ועשה כן ונהרג, נתקבצו כל ראשי החיילים על יואב להרגו שהיה (אוריה) ראש הגבורים ... הראה להם יואב את הכתב, לפיכך כתיב את אשר עשה לי יואב בן צרויה" (פרשת מסעי). לפי זה, יואב פגע בדוד על ידי פרסום הפקודה שדוד נתן לו, לגרום לאוריה למות בקרב. הרלב"ג הסביר "ר"ל על דבר אבשלום שעבר מצותו והרגו ואחר כך דבר אל דוד קשות". לפי זה דוד ביקש להעניש את יואב גם על הריגת אבשלום בנוסף על הריגת אבנר ועמשא. קשה על פירוש זה, מדוע שמו של אבשלום הוסתר ורק נרמז. הרד"ק (בשם אביו) פירש "אשר עשה לשני שרי צבאות ישראל ולי עשה מה שעשה להם. כי אבנר אני הבטחתיו וקבלתינו באהבתי ועמשא גם כן היה בשליחותי". לדעתו, המשמעות של הריגת אבנר ועמשא, בני בריתו של דוד, היא פגיעה בדוד ובאמינותו.

אחרי בקשת מחילה ובענווה אציע פירוש נוסף. לפי המדרש, יואב הראה את מכתבו של דוד רק לאחר ההתמרמרות הגדולה על מות אוריה, ראש הגיבורים, בקרב. מעיון בפסוקים בספר שמואל ניתן להוכיח (נעשה זאת בהזדמנות קרובה) כי יואב לא ביצע את פקודתו של דוד ולא גרם למותו של אוריה באמצעות הפקרתו בשדה הקרב. אוריה מת כאשר העמונים יזמו התקפה, יואב היה צמוד לאוריה והם נלחמו כתף אל כתף. גם יואב, עלול היה לשלם בחייו על גבורתו כמו רבים אחרים שנהרגו בקרב זה. אבל, יואב שכעס מאוד על דוד בגלל המכתב, החליט למרוד בדוד ולהדיחו. לכן הראה את המכתב, לקציניו הבכירים, לפני שאוריה נהרג וזאת במטרה להשיג את תמיכתם במרד בעתיד. בסופו של יום, החליט יואב לבטל את תכניתו (נרחיב בנושא בהזדמנות אחרת). שלמה ובניהו הבינו שביקורתו של יואב על דוד הייתה מוצדקת ולכן, צוואתו של דוד בדבר הריגת יואב בוצעה רק על הריגת אבנר ועמשא. משום כך, רק סעיף האישום השני נשאר, ורק הוא מופיע בתיאור הביצוע.

ההווא אמינא של יואב רמוזה גם היא בפרקנו בפסוק "וַיִּשְׁמַעְהָ בָּאָה עַד יוֹאֵב כִּי יוֹאֵב נָטָה אֶתְּרֵי אֲדֹנָיָה וְאֶתְּרֵי אֲבִשָׁלוֹם לֹא נָטָה" (שם כח) עליו דרשו חז"ל "מאי לא נטה, אמר רב יהודה: שביקש לנטות ולא נטה" (סנהדרין דף מט ע"א).

הבה נתפלל כי נזכה למפקדי צבא ומנהיגים כמו יואב שקידשו שם שמים בחייהם וזכו להיקבר במדבר "מה מדבר מנוקה מגזל ועריות - אף ביתו של יואב מנוקה מגזל ועריות" (שם).

<p>לע"י ר' אליהו כרמל ז"ל נלבי"ע חי באייר תשע"ו</p>	<p>לע"י רבי יעקב ז"ל בן אברהם ועיישה וחנה בת יעיש ושמחה סבג</p>	<p>לע"י ר' מאיר ז"ל בן יחזקאל שרגא ברכפלד</p>	<p>לע"י מרת שרה ונגרובסקי ע"ה בת ר' משה זאב נלבי"ע י' בתמוז תשע"ד</p>	<p>לע"י הרב אשר וסרטיל ז"ל נלבי"ע טי בכסלו תשס"ט</p>
<p>לע"י יחזקאל צדיק ז"ל, נלבי"ע י"א באייר תשע"ו</p>	<p>לע"י הרב שלמה מרזל זצ"ל, חבר הנהלת 'ארץ חמדה' נלבי"ע י' באייר תשע"א</p>	<p>לע"י הרב ראובן אברמן זצ"ל, חבר הנהלת 'ארץ חמדה' נלבי"ע ט' בתשרי תשע"ו</p>	<p>לע"י מר שמואל שמש ז"ל חבר הנהלת 'ארץ חמדה' נלבי"ע י"ז בסיוון תשע"ד</p>	

לע"י הנופלים במערכה על הגנת המולדת הי"ד

חמדת הדף היומי

הלכות הוצאה לפועל

הרב עקיבא כהנא

בימינו, כאשר נשלחים לאדם גובי הוצאה לפועל, הם מצווים לפי החוק שלא לגבות מוצרים בסיסיים הנצרכים לצורך קיומו הבסיסי.

בגמרא (ב"מ קיד ע"א) שאותה נלמד השבוע ימצינו דיון בשאלה אילו דברים אפשר לגבות ולעקל כאשר שליח בית הדין שהוא מקביל לשליח הוצאה לפועל, מגיע לבית החייב ומעקל חפצים עבור גביית החוב. בגמרא בערכין (כג ע"ב) למדו מפסוק שהדין הוא ליסדר לחייבי ערכין' כלומר, שאין גובים מהם את כל החפצים הנמצאים ברשותם, אלא משאירים להם ולבני ביתם דברים הכרחיים. השאלה בגמרא היא אם בדיני בעל חוב גם צריך לסדר ללווה ולהשאיר לו חפצים לצרכיו וצרכי ביתו (הדינים מפורטים ברמב"ם מלוה פרק א, ובסוף שולחן ערוך חושן משפט סימן צז). הגמרא מובאשרבה בר אבוב פגש את אליהו שאמר לו שמסדרים לבעל חוב.

הרמב"ם (מלוה א, ז) פסק שמסדרים לבעל חוב, ומשאירים לו כלי עבודה נצרכים, ואוכל וחפצים לשלושים יום. המחבר בשו"ע (ח"מ צז, כג) פסק כרמב"ם שמסדרים לבע"ח. וכפשוטו דברי הגמרא ואליהו הנביא.

התוספות (קיד ע"א ד"ה מהו) והרא"ש בסוגיתנו (ט, מז) הביאו את דעת רבינו תם שיש לפסוק כדעת האמורא הסובר שלא מסדרים לבעל חוב, וניתן לגבות את כל מה שיש לו, וזאת משום שדעת רבי שמעון בן גמליאל במשנה שכל חפץ ממושכן הגם שמחזירים ללווה בכל יום, לאחר שלושים יום ניתן למכור אותו ולממן את ההלוואה. לגבי הגמרא של רבה בר אבוב ואליהו, הוא הסביר שאין להוכיח משם כלום, שכן רבה בר אבוב רק רצה להבין מהו הלימוד לפי הסוברים שמסדרים לבעל חוב, אבל הוא עצמו לא סובר שמסדרים לבעל חוב. ראייה נוספת שהביא היא מהגמרא בב"ק (יא) שהסיקה באופן פשוט שכשגובים מהחייב עצמו: 'מיניה - אפילו מן גלימא דעל כתפיה' כלומר, שאין כל מגבלות לגבייה מהחייב עצמו וניתן לגבות את כל ממונו. ופסק הרא"ש כדברי רבינו תם.

אלא שגם הרא"ש במסכת נדרים (ט, ד) הוכיח מהגמרא שם ששאלה האם משמע שלא מסדרים לבעל חוב מכך שנאמר שאדם צריך למכור את שער ראשו על מנת לפרוע כתובה ודחתה אפשרות זו, שנראה שהלכה היא שמסדרים, ולא כרבינו תם. וכך כתב הטור (חושן משפט צז) שהרא"ש בסופו של דבר הסכים לשיטת הרמב"ם (משנה למלך מלוה א, ז, ובבית יוסף שם ובספר גידולי תרומה א, א, א תמחה על הטור מניין לו שהרא"ש חזר בו).

בספר התרומות (שער א, חלק א) פסק כרוב הפוסקים שמסדרים. הגידולי תרומה דן מהו הדין במקרה שתופס המלוה דברים שאסור לו לעקל, האם נאמר שלא מוציאים מידו כיון שיכול לומר שיקים ל' שהלכה כרבינו תם, או שכיון שרבינו תם היא שיטת יחיד, לא ניתן לומר שיקים ל' כמוה. הוא מביא שברבינו ירוחם גם (מישרים נ"ו ח"ב) פסק שהלכה היא שאין מסדרים, ולדעתו גם הרי"ף פסק כך, ולכן אם תפס יוכל לומר שדעתו כדעתם, כיון שאין זו דעת יחיד. (נעיר רק שאין זה מומלץ לטעון קים לי בדיני ממונות ולסמוך על דעה שלא נפסק כמוה להלכה על ידי רוב הפוסקים)

באילו חובות מסדרים?

הגמרא כתבה שבעל חוב הוקש לערכין, ולכן וודאי שהסוברים שמסדרים יסדרו לבעלי חובות, מה הדין בחובות שמקורם בשכירות דירה או שכירות אחרת, או חוב בגלל קנייה וכו'?

בספר התרומות (א, ב, ג) כתב שבחובות שמקורם אינו מהלוואה אין חולק שלא מסדרים ולכן הנושה יוכל לגבות את כל נכסיו של הלוה, כיון שרק חובות הוקשו לערכין. והגידולי תרומה (א, ג) כתב שרמ"ה סבר שבכל החובות מסדרים, וההבדל היחיד הוא שבחובות שאין מקורם בהלוואה מותר לשליח בית דין להכנס לביתו של החייב ולקחת דברים. המחבר בשולחן ערוך (צז, כט) הביא שתי דעות בעניין זה, והראייה לשיטה שהובאה בשם רמ"ה היא מהגמרא בנדרים (סו ע"ב) שהבאנו לעיל שלדעתה גם לגבי כתובה שאינה חוב שמקורו הלוואה את הדין שמסדרים.

מהו הטעם שמסדרים?

ניתן להבין את הדין שמסדרים בשני דרכים: דרך אחת - הכל היה צריך להיות שייך לבעל חוב אלא שהתורה מצווה עליו לעשות חסד עם החייב ולהשאיר לו חפצים שהוא חייב על מנת שיוכל לחיות בזמן הקרוב. דרך שנייה - ישנם חפצים שהם בכלל לא יכולים להיות משועבדים, והשעבוד חל עד סכום מסוים.

לשאלות אלה יכולות להיות השלכות במקרים שעליהם דנו בראשונים ובאחרונים שלא נאריך בהם: כשהתנה בשעת ההלוואה שגבו מכל החוב (שו"ע צז, כח) האם זה נחשב ליתור על הזכות לחסד, או להחלת השעבוד, כשיש לשאלה זו נפקא מינה אם יש חייב נוסף (שער משפט שם סק"ז), או במקרה שבו ישנו בעל חוב הרוצה לגבות מנכסים משועבדים (שער משפט שם סק"ד).

יש להעיר שבימינו בדרך כלל חוקי הוצאה לפועל מקלים על החייב יותר מהדינים המוזכרים בגמרא ובשולחן ערוך, והם משאירים לחייב מרווח גדול יותר.

סיכום: להלכה נפסק ברוב הפוסקים שמסדרין לבעל חוב, כלומר, שגם בעת גביית חוב יש להשאיר לחייב אוכל וכלי בית לזמן סביר, ונחלקו הדעות אם דין זה נכון רק לגבי הלוואה, או אם גם לגבי חובות שמקורן אחר.

חמדת האנציקלופדיה התלמודית

הפרשה בהלכה

חולה

יעקב אבינו הוא החולה הראשון במקרא, והוא שמוזמן לדינו מספר הלכות הנוגעות לחולה, היינו: לאדם שחלישותו מפילה אותו למשכב. יש מצוות שפטרו את החולה מלקיימן, ויש שהקלו עליו בקיומן. החולה פטור משיבה בסוכה; אבל לא רק הוא פטור, אלא גם משמשינו. ולא רק חולה מסוכן פטור, אלא גם חולה שבסך-הכל חש בראשו או בעינו. זהו פטור מיוחד בהלכות סוכה, ואין להקיש ממנו למצוות אחרות. הוא הדין למצוות עלייה לרגל, שכשמה כן היא – מצוה לעלות ברגל, ומי שאינו יכול – פטור. יש מצוות שטירדתו של החולה היא שפוטרתו מהן. כך מצוות תפילין, שבהם חוששים להיסח הדעת ולגוף שאינו נקי.

אדם חייב לקום ולהדר פני מלך ונשיא, זקן ותלמיד חכם. ממצוה זו החולה פטור – או משום שהוא טרוד בצערו; או משום שקימה כזו אין בה הידור וכבוד. לכאורה, נפקא מינה בין שני טעמים אלו, אם יתנדב החולה מרצונו לקום. עצם רצונו עשוי להראות שאין הוא טרוד, אך מאידך קימה מאולצת כזו אפשר שאין בה כבוד. בגמרא (מועד קטן כז, ב) כתוב שחולה שקם אין אומרים לו שב. מכאן יש שפירש שהחולה רשאי לקום מרצונו, והראייה מיעקב אבינו – "וישתחו ישראל על ראש המטה" (ברא' מז, לא). אבל יש שפירש שאין אומרים לו "שב", כיון ששמעות הדבר היא: שב בחוליך. אך עדיין אין כאן כל מתן רשות לחולה לקום; ואולי, אדרבה, קימה כזו אינה לכבוד. מדוע קם אפוא יעקב לכבודו של יוסף? אכן, שימו לב שיעקב לא קם, אלא ישב. אמנם היה זה לכבוד המלכות, אבל עד ישיבה ותו לא.

ע"פ הערך חולה בכרך יג

ארון המת

"ויישש בארון במצרים" (נ, כו). בימים קדמונים היו הכל נקברים בארון העשוי מעץ, מאבן, ממתכת או מחרס, ואת הארון היו קוברים בקרקע. אבל כדי שיהיה מגע בין הנפטר לבין העפר, לקיים מה שכתוב "ואל עפר תשוב" (ברא' ג, יט), היו מסירים את הדופן התחתון של הארון, או לפחות מנקבים אותו מלמטה או מהצד.

לנקב זה יש תפקיד נוסף, והוא למנוע את עליית הטומאה עד למרום, שכן אם יש רווח של טפח (8-10 ס"מ) בין המת לבין הדופן העליון של הארון, וכן יש נקב כזה בצד הארון, אזי אין הוא נחשב לארון הסתום מכל צדדיו. שאילו היה כזה היה מטמא סביבו. כיום אין נוהגים לקבור בארץ בתוך ארון, ומקיימים בכך ביתר שאת את הפסוק "ואל עפר תשוב". אדרבה, היו פוסקים שקראו תיגר על המנהג לקבור אנשים חשובים בארון. אמנם בחוף לארץ קוברים בארון, וכן נוהגים בחללי צה"ל מטעמים ברורים. ארון המת אסור בהנאה כמו תכריכיו של המת, ולכן אסור להנות ממנו. משום כך, המוצא נסרים בבית הקברות, לא יזיזו ממקומם, שיש לחוש שמא הם מארון המת שפינהו.

ע"פ הערך ארון המת בכרך ב

רפואה והלכה

חניטה

מתוך: א. שטינברג, אנציקלופדיה הלכתית רפואית, מהדורה חדשה תשס"ו, כרך ג, ערך חניטה, טורים 529 – 543

וַיֵּצֵא יוֹסֵף אֶת גְּבֻדָּיו אֶת הַרְפָּאִים לְחֹזֵט אֶת אָבִיו וַיִּזְנְטוּ הַרְפָּאִים אֶת יִשְׂרָאֵל [בראשית נ ב]; וַיָּמָת יוֹסֵף בֶּן מֵאָה וָעֶשְׂרִים וָשָׁנִים וַיִּזְנְטוּ אֹתוֹ וַיִּישָׂם בְּאָרוֹן בְּמִצְרַיִם [בראשית נ כו]

פרשנות המקרא

בראשית רבה, ק 7: למה מת יוסף בפני אחיו, רבי ורבנן, רבי אמר על שחנט את אביו, אמר ליה הקב"ה, לא הייתי יכול לשמור את צדיקי, לא כך אמרתי לו (ישעיה מא, יד) 'אל תראי תולעת יעקב' _ אל תראי תולעת את יעקב וכו', ורבנן אמרי, הוא שציווה אותם שיחנטו אותו, הדא הוא דכתיב (בראשית נ, יב) 'ויעשו בניו לו כאשר צום'.

תרגום יונתן: 'לחנט' _ לבסמא.

רש"י: 'לחנט' _ עניין מרקחת בשמים הוא.

רש"י: 'לחנט' _ פתרונו לפי עניינו, ומנחם פירשו מגזירה 'חנטה פגיה' (שיר השירים ב יג).

לכן עזרל: 'ויחנטו' _ כדמות אבק, ויתכן רק על דרך רחוקה מעט להיות כמו 'התאנה חנטה פגיה'.

לעת זקנים מצעלי התוספות: 'ויחנטו' _ המתיקו גופו לאחר שהושלכו בו הסמים המרים כדי להוציא טנף שבמעיו, וכדי שלא יסריח השליכו בתוכו אחרי כן סמנים מתוקים להריח ריח טוב, ודומה לו 'התאנה חנטה פגיה' _ המתיקה פירותיה.

לד"ק: 'לחנט' _ הוא שחונטים את המת בסמים ידועים, כדי שלא יסריח.

חזקוני: יש מפרשים אותו שמן נעשה מדבר שלא הביא שלישי, והוא לשון 'התאנה חנטה פגיה', וכן שנו רבותינו (מגילה יג א) _ אנפקינון, שמן זית שלא הביא שלישי.

לכנו צחי: עניין החנטה היה שהיו מרקחים אותו בבשמים וזנים כעניין שנאמר באסא המלך (דבה"ב טז) 'וישכיבהו במשכב אשר מלא בשמים וזנים מרקחים במרקחת מעשה', וזה היה אחר הרחיצה. ומה שאמר 'ויחנטו' _ שצוו לעשות כן כי היו בקיאים בחכמת הטבע, לא שיגעו הרופאים בגופו.

אור החיים: עשה כן יוסף משום כבוד אביו כי כן משפט הנכבדים ומכל שכן גדולי המלכות, או כדי שלא יטעו בו כשלא יחנטוהו שלא מת או שמת ולא הסריח ויעשוהו אלוה, כי הוא פלא בעמים המזוהמים, וסובב לבלתי יעלוהו לארץ קבורתו, ואם לא היו הטעמים הנזכרים הדבר פשוט כי בלא חניטה לא היה מסריח וכו'.

רש"י הירש: 'ויחנטו' _ מקור מילה זו איננו ברור. היה מתקבל על הדעת שהמילה קרובה ל'ענד' _ חבש, חתל, על שם הקישורים שחובשים לחנטוים. אולם חבישה זו איננה כנראה עיקר התהליך. 'חנט' מציין תמיד שלב מסויים בהתפתחות עצי הפרי וכו', הרי כאן ניגוד מעניין בין ההשקפה המצרית, הבאה לידי ביטוי בחניטת המתים, לבין ההשקפה היהודית וכו', המצרי חנט את הגוף למען יעמוד בייחודו הפרטי, ואילו הנשמה לא עמדה באישיותה המיוחדת, היא נדה מגוף לגוף ועברה גם בגופי בהמות וכו', אך לדידן עומדת הנשמה לעד ואילו הגוף נודד וכו' הרי הוא שב אל העפר, ועובר בכל גלגולי הגופים החומריים.

מלבי"ם: ועניין החניטה שהיה נהוג למצרים ידוע מן המומיאיין, שהם גופים הנחנטים שנתקיימו כמה אלפים שנה ולא שלט בהם הבלוי והרקבון, אולם ייפלא אם נהגו כן מצריים לפי אמונתם בעת ההיא, איך נהגו בו יוסף בגוף הקדוש של אביו. דע כי הקבורה היא לצורך המת שיתבלה הגוף בעפר, מפני שהגם שהנשמה האלקית אשר באדם תתפרד מן הגוף תיכף אחר המוות ותשוב אל שרשה, הנה נפשו ההיולאנית הנקראת בשם רוח היא לא תתפרד תיכף, כי האדם בימי חייו יעשה בה מלאכת האלכימיאה להופכה אל עצם רוחני נבדל על ידי העיון והמעשה, שעל ידם יותכו החלקים החומריים מן הרוחניים, והרוחני יקנה גם כן הנצחיים, אולם לא כל אדם יצליח לעשות מלאכה זו בשלמות, כי הנפש הזו שנולדה עם החומר והתערבה עמו תמיד, לא תפרד מחברתו בקל, כי גם העיון והמעשה נתערבו בהם ענינים חומריים וכו' עד שעל ידם תופסד המלאכה האלכימיית הזאת והצירוף והזיקוק לא יעלה כראוי, ועל כן גם אחרי מות חלקים אלה הרוחניים עדן לא נפרדו מן הבשר עד ישוב העפר על הארץ כשהיה, כי אז גם הרוח תשוב לרוחניותה וכו', אבל השלמים והקדושים כיעקב שעשו מלאכה זו בחייהם בשלמות, אז תיכף במותם נפרד גם הרוח מהבשר ואין טומאה עוד לגוף, ועל כן צדיקים אין מטמאין, ואין צריך שיתבלה הגוף בעפר להתיך חלקי הנפש שנתערבו עמו כי כולם נפרדו וכו', ולפי זה החניטה להמצריים היה מפני שנפשם נעשה חומר ובשר ואין טעם לקבורה להפריד הנפש והרוח, כי גם הרוח נעשה בשר ואין מטמא עוד כמו שאין טומאה לבהמה, ואצל יעקב היה בהיפך וכו'.

העמק דבר: ידוע ברבה שהיה תרעומות על יוסף על זה עד שאמרו בפ"ק דסוטה למה מת יוסף לפני אחיו _ רבי אמר על שחנט את אביו וכו'. **הרחב דבר:** אכן ודאי יש להבין דעתו של יוסף, וכי היה סבור שאברהם ויצחק שלא נחנטו שלטה בהם רימה ותולעה ח"ו, ונראה על פי הא דאיתא בנזיר פ' בתרא על הפסוק 'ושכבתי עם אבותי וגו', שהקפיד אביו שלא יהא נקבר לשעה במצרים, דאם כן היה ההכרח לקחת האדמה כדן תפוסת המת, ומזה הבין יוסף שאין אביו מקפיד לקברהו תיכף ומיד אחר המיתה אלא שיהא יכול להלינו הרבה בלי קבורה, וכאשר כן עשה יוסף מפני כבודו של מת וכו', ומשום הכי חשש יוסף לאביו שלא יתקלקל ח"ו בשכבו על המיטה, ולא כמו אברהם ויצחק שהגיעו לקבורה מיד וכו'.

* * *

חניטה היא פעולה הנעשית לשימור גופת הנפטר מפני רקבון וסירחון, על ידי מילוי חלקי הגופה בבשמים שונים. מקור השם העברי לפעולה זו הוא לשון בושם וריח טוב [1], והוא מלשון 'התאנה חנטה פגיה' [2]. הקשר הזה נובע כנראה מריחות הבשמים המתלווים למעשה החניטה, המזכירים את ריח האילן בשעת הבשלת פגי התאנה [3]. בלעז נקרא החנט בשם מומיה [4]. שם זה נגזר מן המילה הפרסית 'מום', שפירושה חימר או שעווה. שם זה ניתן לחנטוים המצריים על ידי היוונים. השם הלאטיני למלאכת החניטה נגזר ממילה שפירושה לתוך בשמים [5], ובדרך כלל הכוונה לשמן אפרסמון, שבלשון התלמוד הוא נקרא גם פליטון [6]. ממנו נגזרו שמות לחניטה בשפות לועזיות שונות. ואמנם המושג 'בושם' משותף להרבה לשונות עתיקות, כגון ערבית ולטינית, והוא מתייחס לצמח בושם, שהוא האפרסמון, ובגלל ריחו הנוח המושג על כל דבר שריחו טוב.

רקע היסטורי

תיאורי החניטה המצרית נשתמרו בעיקר בכתביהם של ההיסטוריונים היווניים הרודוטוס (484-425 לפנה"ס), ודיודורוס (בסביבות 40 לפנה"ס). פרטים נוספים על החניטה נתקבלו ממחקר על חנטוים רבים שנשתמרו בקברים מצריים, ונחשפו על ידי הארכיאולוגים. חלק מהחנטוים הללו נשתמרו בצורה מופלאה, כולל תוי פנים. לפירסום רב זכו החנטוים של הפרעונים תחות-ענח-אמון ורעמסס השני. כמו כן נשתמרו ציורי קיר שונים המדגימים את תהליכי החניטה. החנט העתיק ביותר הידוע לנו

הוא של סקר-אם-סאף, בנו של פפי הראשון, שלפי השערת הארכיאולוגים חי לפני למעלה מ-5,000 שנה, והוא נמצא כיום בגיזה שבמצרים.

על פי סיכום התיאורים השונים הללו עולה, כי היו שלוש שיטות אפשריות לחניטה. החונטים היו מציעים למשפחות הנפטר לבחור את אחת השיטות הללו לפי מחירם: דרך יקרה, פחות יקרה, וזולה. החניטה בצורה היקרה נעשתה למלכים ולעשירי העם, והיא בוצעה כדלקמן: ראשית הוציאו את המוח דרך הנחיריים בוו של ברזל [7]. המוח עבר תהליכי ייבוש, ואחר כך נקבר יחד עם הגופה. לתוך חלל הגולגולת הכניסו תערובת של בשמים שונים, ואת הנחיריים סתמו היטב בכדורי פשתן. אחר כך בוצע חתך בצידה של הגופה, דרכו הוציאו את איברי החזה והבטן. האיברים נרצחו ביין של תמרים, הושרו בבשמים שונים, והושרו בכדים מיוחדים, שעליהם נכתב שמו של הנפטר. את חלל הגופה מילאו בשרף של עצים, ובעיקר עץ ארז, ובשמים אחרים כגון מור וקינמון, ואחר כך תפרו את החתך שבבטן. הגופה הושרתה באמבט של נתר למשך 70 יום, לאחר שנרצחה ביין של תמרים (כך לפי הרודוטוס), או שתהליך החניטה נמשך 40 יום [8]. לאחר תקופה זו חזרו ורצחו את הגופה, ייבשו אותה היטב, ביצעו חתכים אורכיים בחלקים שונים של הגוף, ולתוכם הכניסו בשמים שונים. לאחר מכן עטפו את הגופה כולה, מכף רגל ועד ראש, בפיסות בגד פשתן עדין, ספוג בבשמים שונים, ומודבקים על ידי גומי. יש הסבורים, שהפשתן העדין שבו השתמשו המצרים לעטיפת החונטים הוא אטון מצרים [9]. אחר כך היו מציגים את הגופה לאוויר, עד להתייבשותה ולהצטמקותה.

הדרך הפחות יקרה היתה כדלקמן: מילאו את הבטן בשמן מעץ ארז, על ידי החדרתו בעזרת מזרק, מבלי לעשות חתך בגופה, ומבלי להוציא את איברי הבטן. לאחר מספר ימים הוציאו את השמן, אשר גרם למיסמוס האיברים הפנימיים, וכך יצא תוכן הבטן החוצה. הגופה הושרתה בנתר, אשר גרם להמסת הבשר, ולא נשאר מן הגוף אלא עורו ועצמותיו.

הדרך הזולה היתה מיועדת לעניי העם בלבד. תוך הבטן נשטף בחומר ממיס, העמידו את הגופה בנתר למשך 70 יום, ואחר כך החזירו את הגוף לקרובי הנפטר.

המצרים שימרו גופות גם באמצעות דבש, ולפי עדות היסטורית חנטו את גופו של אלכסנדר מוקדון בדבש. גם גופו של אריסטובולוס השני נשמר בדבש זמן רב, עד שאנטוניוס שלח את גופו לקבורה [10]. החונטים היו כת של מומחים, ובתורה הם קרויים רופאים [11]. מקצוע זה עבר בירושה מאב לבן. החונטים היו מהאנשים המכובדים בחברה המצרית. אכן, האיש שביצע את החתך בגופה להוצאת תוכן הבטן נאלץ לברוח, והסובבים אותו רדפו אחריו, זרקו עליו אבנים, וקללו אותו. הסיבה היא, שהמצרים תיעבו כל מי שפגע בגוף המת.

לפי אמונת המצרים הבטיחה החניטה חיים-שלאחר-המוות נעימים. לפי אמונתם, יש לשמר את הגוף לאחר המוות בצורה הטובה ביותר, כדי להכינו לקראת תחית המתים, וחזרת הנשמה לגוף המקורי. יש מי שכתב, שהמצרים היו חונטים את מתייהם בגלל אמונתם, שכל זמן שהגוף קיים יש לנפש דבקות בגוף, וכל עניינם היה לדרוש אל המתים [12]. כיום נוהגים המטפלים במתים במדינות שונות להזריק פורמלין לכלי הדם, כדי לשמר את הגופה.

החניטה במקרא ובפרשנות ישראל

תיאור החניטה מוזכר במקרא רק אצל יעקב ואצל יוסף [13]. יש מי שכתבו, שעלה בדעתו של יעקב לחנוט את רחל כדי להביאה לקבורה בארץ, אך לא היו הרופאים שיכלו לעשות זאת [14].

יש מי שכתב, שרמזו יעקב על החניטה עוד לפני מותו [15]; ויש מי שכתב, שכיוון שציווה יעקב לקברו במערת המכפלה, והיה גלוי שלא יוכלו לנושאו ימים רבים בדרך רחוקה, ואי אפשר להתקיים בלא חניטה, הרי זה כאילו ציווה במפורש לבניו שיחנטו אותו [16]. נחלקו תנאים אם עשה יוסף כהוגן כשחנט את אביו [17]. הראשונים נחלקו בשאלה מי חנט את יעקב - יש אומרים, שהרופאים חנטו אותו; ויש אומרים, שהשבטים חנטו אותו לפי הוראות הרופאים, אך לא נגעו הרופאים המצריים בגופו של יעקב [18].

ביחס ליוסף מצינו מחלוקת תנאים אם הרופאים חנטו אותו, או השבטים חנטו אותו [19]. נחלקו המפרשים והפוסקים, כיצד היתה החניטה אצל יעקב ויוסף. יש שכתבו, שהיו חותכים את כריסו של הנפטר, ומוציאים את בני מעיו שלא יסריח [20]. והכוונה שהיו מוציאים את כל האיברים הפנימיים כגון המוח, הלב, הכבד והמעיים, והיו מושחים את כל הגוף מבפנים ומבחוץ בשמן אפרסמון, וממלאים אותו במיני בשמים המייבשים את הגוף, והיו צריכים להחליף הבשמים יום-יום, עד שהגוף התקשה והתיבש, ואינו מתעפש ואינו מסריח [21], ואף שלשיטה זו חתכו את הבטן והוציאו האיברים, כתבו חלק מהפוסקים, שאין כאן לא משום צער למת, ולא משום בזיון [22], משום שהדבר נעשה לכבודו ולצורכו של המת [23]; יש שכתבו, שלא הוציאו את האיברים הפנימיים בשעת חניטה, אלא שמרחו את האפרסמון על הטבור, ודרכו הוא נכנס לתוך הגוף [24], או שהכניסו את הבשמים דרך הטבור לתוך חלל הבטן [25], אבל חיתוך הגוף והוצאת האיברים לשיטת חלק מהפוסקים הוא בזיון למת; יש מי שכתב, שכך עשו רק אצל יעקב, אבל אצל יוסף חנטו כרגיל [26], ויש מי שחלק על כך [27]; ויש מי שכתב, שהחניטה היתה על ידי סוגי בשמים אשר שרפו את הבשר, והשאירו את העצמות [28]. בתלמוד מסופר, שהורדוס המלך טמן בדבש למשך שבע שנים את גופתה של בת חשמונאי, אשר התאבדה בגללו [29].

פרטי דינים

נחלקו הפוסקים בשאלה אם חניטה מותרת או אסורה: יש הסבורים, שאין כל איסור במעשה החניטה, גם אם עושים אותה בדרך של חיתוך הבטן והוצאת האיברים, כי הדבר נעשה לכבודו של המת, ולכן אין כאן צער למת ולא בזיון [30]; יש הסבורים, שחניטה בדרך של חתך בבטן והוצאת האיברים אסורה היא משום בזיון וניווול המת, ומשום ביטול קבורה של חלקי גוף [31], אבל אם מחדירים הסממנים דרך נקבים בגוף אין חשש בזה; יש מי שכתב לאסור כל חניטה, אפילו בלא חיתוך והוצאת איברים, משום שעיקול בשר המת הוא חלק מהכפרה למת [32], ואם כן בחניטה כשמונעים את עיכול הבשר מעכבים את כפרת המת [33]. מבין האוסרים חניטה יש מי שהתירו הקפאת המת, כיוון שאין עושים שום דבר בגוף המת [34]; ויש מי שאסר הקפאת המת, כי יש בזה אי שוויון בין עשירים לעניים, שאסור בענייני קבורה [35], אלא אם כן צריכים להעביר את המת למקום רחוק. לשיטת האוסרים את החניטה, יש מי שכתב, שגם אם ציווה הנפטר לפני מותו שיחנטו אותו, אין שומעים לו [36]. בישראל לא נוהגים לבצע כל פעולת שימור לגוף המת. אכן אם צריך להוליך את המת לקבורה למקום רחוק, נוהגים לבצע פעולות שימור, כגון החדרת סממנים שונים דרך הנחיריים, כדי לעכב את רקבונם וסרחונם. אם יש צורך בפעולת שימור עילה יותר, כדי להוליך את המת למרחקים גדולים, נוהגים להחדיר לדמו חומרים משמרים, ורצוי לאסוף את הדם והלחלוחית שהוציאו מגוף המת בצנצנת, ולשולחה עם המת להקבר עמו, ומכל מקום אין להוציא איברים פנימיים מגופו של המת [37]. יש

מי שכתב, שאמנם מעיקר הדין אין כל איסור בשימור כזה, אבל בגלל שפריצי עמינו פקרו מאד בכבוד הנפטרים אין להתיר אלא רק בצורך גדול [38].

בדין טומאת מת של החנוטים המצריים, יש מי שכתב שהם מטמאים עד היום בטומאת מגע ומשא, כי עצמותיהם אינם נפרכים, ובקושי נשברים, אבל אינם מטמאים באוהל, כדן מות עכו"ם [39]. ובעניין יעקב ויוסף, כתבו מרבני דורנו, שהם מטמאים ככל המתים [40].

כהן אסור להיטמא לחנוטים [41].

יש מי שהתיר להשתמש בגופות של חנוטים לצורך רפואה [42].

אסור למכור חנוט יהודי, כי מות אסור בהנאה [43].

מקורות והערות

[1] תרגום יונתן לחניטה שבפסוקנו הוא בסמא, מלשון בשמים; [2] שהש"ר ב יג. כן כתבו א"ע, חזקוני, רשב"ם, ודעת זקנים מבעלי התוספות, בפסוקנו; [3] וראה בפירושו של רש"י הירש על פסוקנו; [4] וכן הוא בדברי חלק מהפוסקים, ראה למשל משל"מ אבל ג א; שם יד כא; [5] אנציקלופדיה עברית, ע' חניטה, כרך ז, עמ' 703; [6] ראה שבת סב א, וברש"י שם. בעניין זיהוי האפרסמון והבלסם ראה מאמרו של ז. עמר, תחומין, יז, תשנ"ז, עמ' 473; [7] וראה בפסחים פד ב, נימנין בקרבן פסח על מוח שבראש, ופירש"י שם ד"ה ואין נימנין, מוח הראש יכול להוציא ולגוררו בקיסם דרך האף; [8] כך לפי התורה בפסוקנו. וראה רש"י ורבנו בחיי כאן; [9] משל ז טז. ראה במפרשים שם; [10] יוסף בן מתתיהו, מלחמות היהודים, ספר א, 1: 9; הנ"ל, קדמוניות היהודים, ספר יד, 4: 7; [11] כמבואר בפסוקנו. ואגב, בתרגום השבעים קראו לרופאים אלו אנאפיאסטיה, שפירושו חופרי קברים; [12] יערות דבש, ח"א דרשה ז; [13] כמבואר בפסוקנו. בעניין חניטת יעקב מבחינה השקפתית, ראה יערות דבש, ח"א דרשה ז, ופירושי המלבי"ם ורש"י הירש על פסוקנו; [14] ראה רמב"ן עה"ת בראשית מט ז; ותורת משה להחת"ס פ"י ויחי; [15] רמב"ן בראשית מט ז; [16] שו"ת חבלים בנעימים ח"ד חיו"ד סי' מ; [17] בראשית רבה ק ד. וראה בתורת משה לחת"ס על פ"י ויחי; [18] ראה זוהר, ויחי, ר"נ ב; רבנו בחיי בפסוקנו; ס' חסידים הוצאת מק"י סי' שפג; [19] בראשית רבה ק יב. א"ע בראשית נ כו, כתב שהרופאים חנטו את יוסף; [20] שו"ת הרשב"א ח"א סי' שסט; [21] אברבנאל בראשית נ ב. וראה מדרש אגדה, הובא בתו"ש ויחי פ"י אות ו, ובהערות שם; ותו"ט פסחים ד ט; [22] שו"ת הרשב"א שם; שו"ת הרדב"ז ח"א סי' תפד; [23] שו"ת עמק הלכה ח"א סי' מח; [24] זוהר ח"א פ"י ויחי עה"פ ויחנטו אותו, דר"נ ע"א. וראה בדעת זקנים מבעלי התוספות, בראשית נ ב, שהמתיקו גופו לאחר שהשליכו בו הסמים המרים, כדי להוציא טנף שבמעיו, וכדי שלא יסריח השליכו בתוכו אחרי כן סמנים מתוקים להריח ריח טוב, ומשמע ששיטתם כדעת זוהר. וכן כתב הרב שעוועל, בפירושו על רבנו בחיי בראשית נ ב, שלשיטת הרבנו בחיי משמע שלא היו מוציאים מבפנים כלום; [25] שו"ת חת"ס חיו"ד סי' שלו; [26] שו"ת חת"ס שם, שאין טעם לשפוך שמן אפרסמון לתוך גוף מלא קיא וצואה, ועל כן אי אפשר בלי הוצאת בני המעים הפנימיים, לכאורה לא דק, כי מטרת החדרת הבשמים לבטן, לפי השיטה השניה שתוארה לעיל בחלק ההיסטורי, היתה למוסס את האיברים הפנימיים; [27] שו"ת עמק הלכה ח"א סי' מח, שהעיר שבזוהר כתוב במפורש, שגם ביוסף עשו כן; [28] ותו"ט פסחים ד ט. ולדעתו זוהי הכוונה של מה שכתוב אצל שאול ויקחו את גוית שאול וכו' וישו"ת אותם (שמו"ס לא יב, וראה בפירוש הרד"ק שם), וכן מה שנאמר ששורפים על המלכים (ע"ז יא א), הוא בדרך זו. וכן בשו"ת צפנת פענח, ח"א סי' כ, שהחניטה אצל יעקב היתה ללא חיתוך בגופו, אלא כמו הך דנזיר נא ב, דאשקוה מי דקלים וסכיא נשא, ושלקו במי טבריא, היינו שהשתמשו בחומרים שהמיסו את הבשר. וראה לעיל בחלק ההיסטורי, שכל הדרכים הללו אכן היו נהוגים במצרים הקדומה; [29] ב"ב ג ב; [30] שו"ת הרשב"א ח"א סי' שסט; שו"ת הרדב"ז ח"א סי' תפד; שו"ת נובי"ת חיו"ד סי' רי. ומשמע לכאורה שגם החת"ס חיו"ד סי' שלו מודה לכך, ולכן לשיטתו עשו כן ליוסף, אלא שליעקב לא הוצרכו לכך, עיי"ש. וכן משמע כשיטה זו לפי המפרשים שהחניטה אצל יעקב ויוסף היתה בחיתוך הבטן והוצאת האיברים; [31] שו"ת צפנת פענח ח"א סי' כא; שו"ת מהר"ץ חיות סי' ו. וראה בשו"ת חת"ס חיו"ד סי' שלו; [32] כמבואר בסנהדרין מז ב. וראה בשו"ת אגרות משה חיו"ד ח"ג סי' קמג-קמד, באיסור קבורה במזוליאום בגלל מניעת עיכול בשר; [33] שו"ת עמק הלכה ח"א סי' מח. וכתב שם, שרק יעקב ויוסף לא נצרכו לכפרה זו, ולכן יכלו לחנוט אותם; [34] עמק הלכה שם; [35] שו"ת חמדת צבי ח"ג סי' מד; [36] כמבואר במו"ק כז א, ובשו"ע יו"ד שנג; [37] גשר החיים, ח"א פ"ה אות ז; [38] שו"ת שבט הלוי, ח"ב סי' רג. וראה בשו"ת משברי ים לאאמו"ר סי' קח, מה שכתב בנידון; [39] משל"מ אבל ג א. וראה עוד בשו"ת מהרש"ם ח"א סי' רטו, ובשו"ת מנחם משיב דף קיז _ בעניין החנוטים המצריים ובעניין טומאת כהנים להם; [40] תו"ת שמות יג אות עג; תו"ש שמות יג אות רע. והוכיחו כן מסוכה כה א, פסחים סז א, ונזיר מה א, בעניין טומאת עצמות יוסף שהיה חנוט. ואאמו"ר בתורת הטור, אות כט, דחה ראיות אלו, עיי"ש. ויש להעיר, שלכאורה מדוע ייגרע חנוט מסתם מת לעניין טומאה, ומדוע הוצרכו לראיות על כך; [4] גינת ורדים חיו"ד ח"א סי' ד. וראה בשו"ת מהרש"ם ח"א סי' רטו; [42] שו"ת הרדב"ז ח"ג סי' תתקעט; [43] משל"מ אבל יד כא. וראה שם שדן בשאלת מכירה של חנוט נכרי, ותלה הדבר במחלוקת הפוסקים אם מת עכו"ם אסור בהנאה.

שו"ת במראה הבזק

מתוך ח"ו

New York, USA

ניו יורק, ארה"ב

סיון תשס"ב

מסחר בדגים שאינם כשרים

שאלה

פנו אלי בבקשה לסייע להקמת חוות דגים בארץ ישראל. החווה תגדל דגים שאינם כשרים לשיווק בחו"ל. האם יש בעיה הלכתית בנושא זה?

אינני מעוניין בפתרונות שיש בהם "הערמה" הלכתית.

תשובה

אסור לסחור בדברים האסורים באכילה דרך קבע¹.
נחלקו ראשונים אם איסור זה הוא מן התורה או מדרבנן².

לכן יש איסור להשתתף במפעל זה, וכמו שצינת בשאלתך, אין זה מן הראוי להסתמך על "הערמות" וכדומה³. כמו כן, יש חשש סביר שתוצרת זו תחדור לשוק המקומי⁴, ועל כן ראוי עוד יותר שלא ליטול חלק במפעל זה⁵.

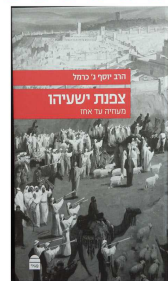
- 1 משנה (שביעות פ"ז מ"ד), גמרא (פסחים כג ע"א), הרמב"ם (מאכלות אסורות פרק ח), הטור והשו"ע (יו"ד סי' קיז).
- 2 עיין בשו"ת "במראה הבזק" (ה תשובה סז, ובהערה 13 שם), במיוחד בדעתו של מרן הגר"ש ישראל, שלפיה במצב זה לכלל הדעות האיסור הוא מדאורייתא.
- 3 עיין (שם) בהערה 16, ובצדדים לקולא ולחומרה. הצד להחמיר קיים גם פה. אמנם במקום שהוא איננו הבעלים על הדברים האסורים באכילה מצינו שיש פוסקים המקלים – שו"ת "חתם סופר" (יו"ד סי' קה-קח), אך לכתחילה לא כדאי להיכנס למצב זה. וגם לפי שיטה זו לא נפתרה בעיית המסייע.
- 4 ואז אנו עלולים להיכשל באיסור "לפני עיוור".
- 5 כעין מה שמצינו לגבי "דבר אחר" (בבא קמא עט ע"ב). אמנם לאיסור שם יש סיבה הקיימת רק ב"דבר אחר", אך יש מקום מהסיבות האחרות להחמיר בכלל המאכלות האסורים.

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,
הרב משה ארנרייך הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

חברי הוועדה המייעצת:
הרב זלמן נחמיה גולדברג
הרב נחום אליעזר רבינוביץ
הרב ישראל רוזן

חדש – "צפנת ישעיהו" מאת הרב יוסף כרמל

הנביא ישעיהו פעל באחת מהתקופות הסוערות והדרמטיות ביותר בחיי האומה הישראלית, תקופה של ציפיה למשיח שנשברה ברעש אדמה נורא, וחוללה גם מהפך רוחני ופוליטי. האור בקצה המנהרה הפציע שוב רק בימיו של חזקיהו. צפנת ישעיהו: מעוזיה עד אחז מפגיש אותנו עם שלושה מלכים שעמדו בצומת היסטורי זה בתולדות עמנו: עוזיה, המלך שדרש את האלוהים אך לקה בצרעת בעקבות חטאו; יותם, המלך הצדיק ביותר בתולדות עמנו; ואחז, המלך אשר הכיר בקב"ה אבל לא האמין בהשגחתו. בביאורו לנבואות ישעיהו, נצמד הרב כרמל, לדברי חכמינו וגדולי הראשונים, ומציע דרך מרתקת ללימוד תנ"ך בעקבות חז"ל. קריאה זו מבהירה את התכנית האלוהית ומבררת סוגיות עקרוניות באמונה. צפנת ישעיהו מגלה לקראת את משמעות הנבואות לדורו של הנביא ואת הרלוונטיות שלהן לדורנו.

לרכישה

הספר משטר ומדינה בישראל על פי התורה (4 כרכים) מאת הרב נפתלי בר אילן, יצא לאור בעריכה חדשה בהוצאת מכון "ארץ חמדה"

הספר מתמודד עם אתגרי השעה הניצבים בפני המדינה היהודית העצמאית ע"י ניתוח וביורר מקיפים במקורות. בין הנושאים הנדונים - משטר דמוקרטי ומלוכני, שלטון החוק, הפרדת רשויות, ביקורת שיפוטית, טוהר השלטון, מדיניות פסקלית ומוניטרית, שירותי רווחה, סל תרופות, איכות הסביבה, משפט בינלאומי, אמנת ג'נבה, כבוד האדם וחירותו, פיתוח האישיות, זכויות אזרח ועוד ועוד. זכה בפרס הרב קוק ובפרס הרב ישראלי של מכון ארץ חמדה.

לרכישה

מתפללים לרפואתם השלימה של
ר' אברהם בן שרה חיה
ג'קלין בת רינה
בתוך שאר חולי עם ישראל